

С. С. Ахмід

ВНЕСОК В. Г. ТЕПЛЯКОВА В РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ОДЕСИ

Ключові слова: Тепляков В. Г., листи з Болгарії, Фракійські елегії, формування колекції одеського археологічного музею.

Ключевые слова: Тепляков В. Г., письма из Болгарии, Фракийские эллиги, формирование коллекции одесского археологического музея.

Key words: Teplyakov V. G., letters from Bulgaria, Thracian elegy, formation of a collection of Odessa Archaeological Museum.

Віктор Григорович Тепляков (1804–1842 рр.) — сьогодні майже забутий поет і збирач античних старожитностей. Діяльність В. Г. Теплякова відноситься до самого блискучого «Бларамбергового», за словами С. С. Дложевського, періоду Одеського музею, коли тільки формувалась його колекція. Зусиллями В. Г. Теплякова фонди музею поповнились чудовими античними експонатами — монетами, витворами мистецтва, епіграфічними пам'ятками.

Серед тих, хто стояв біля витоків створення колекції — любителів старожитностей і вчених, — В. Г. Тепляков займає особливе місце. Його шлях в археологію не зовсім звичайний. Опальний офіцер і поет, вірші якого були відмічені О. С. Пушкіним, В. Г. Тепляков прийшов до археології абсолютно випадково і, як сам писав, згодом, «був смиренний профан в цій області», «імпровізований антикварій». Тим не менше, В. Г. Тепляков лишився «пам'ятний товариству по тих археологічних предметах, що доставив в Одеський музей» [1, с. 17–23].

Література про В. Г. Теплякова нечисленна та присвячена «головним чином» його літературній творчості і мандрям; за поодинокими виключеннями, дослідники обмежуються лише коротким згадуванням про його заслуги перед археологі-

єю. Детально та багато написано про В. Г. Теплякова в роботі О. О. Формозова [2, с. 27], опорною для даного дослідження стала стаття С. А. Булатович [3, с. 17–23], а також Вацуро В. Е. [4, с. 192–212] та інші.

В. Г. Тепляков — фігура неабияка і мало оцінена. Він формувався в декабристських колах, був заарештований та висланий з Петербурга на Південь Росії, де й захопився історією та археологією. Під час російсько-турецької війни 1829 р. він був відряджений в Болгарію, щоб зібрати для Одеського музею старожитностей монети, каміння з написами, посудини і статуї. Результатом цієї подорожі були «Фракийские элегии» і прозаїчні «Письма из Болгарии» (1833). В цій книзі описані деякі археологічні знахідки і зроблено ряд висновків, в подальшому підтверджених наукою. «Гебеджинские развалины» показують, що окрім античності В. Г. Тепляков цікавився і більш ранньою добою. Спостереження В. Г. Теплякова були відмічені, зокрема, О. С. Пушкіним в його рецензії.

О. О. Формозов пише, що в творах О. С. Пушкіна є непомічений відгук на відкриття в області палеоліту. Він міститься в рецензії 1836 р. На «Фракийские элегии. Стихотворения Виктора Теплякова». В цьому вельми доброзичливому відгуку цитується як «краща з всіх» елегія «Гебеджинские развалины», і там ми знаходимо рядки:

Мамонта могуч и страшен
На битву равную охотник вызывал!

Літературознавці не звернули на них уваги: хто ж не знає, що первісні люди полювали на мамонта? Але в тому-то і справа, що ані у 1829 р. (коли В. Г. Тепляков їздив в Болгарію і писав свої елегії), ані у 1836 р., коли писалася рецензія, цього не знав майже ніхто. Так, Чарльз Лайель, у 1817 р. писав про допотопні старожитності, а з 1830 р. почав публікувати свій трьохтомник «Основные начала геологии» [5, с. 48]. До робіт на Сомме Буше де Перт приступив 1832 р., а до висновку про одночасне існування людини і викопних тварин прийшов вже в 1840-ті роки. Основна його праця «О кельтских и допотопных древностях» вийшла в трьох томах в 1847–1864 рр. У вивченні кам'яної доби у Буше де Перта були попередники — Поль Турналь, що почав свої дослідження в 1826 р. і помістив дві

статті в «Annales des sciences naturelles» в 1828 і 1834 рр., і Філіпп Шмерлінг, що виявив кістки мамонта разом з кремевими знаряддями коло Льежа. Його повідомлення побачили світ в 1833 і 1834 рр. В примітках до елегій В. Г. Теплякова ці імена не названі. Посилається він, правда в іншому зв'язку, на відомого палеонтолога Ж. Кюв'є. Але великий біолог не вірив, що людина жила одночасно з мамонтом. В прочитаній Тепляковим і у тій, що була в бібліотеці О. С. Пушкіна роботі Ж. Кюв'є «Рассуждение о переворотах на поверхности земного мира» автор заявляв, що «выкопных людских кісток не існує». Джерелом свідчень В. Г. Теплякова був, отже, хтось інший [6, с. 27, 48].

З його віршів можна дібрати епіграфи майже до кожної сторінки його справжнього життєвого шляху. Про що б він не писав — чи про Овідія, про невідомого в'язня або вигнанця, — він говорить про себе. Навіть перекладаючи Беранже, він вставляє відсутні в оригіналі і вочевидь автобіографічні рядки:

Мой дерзкий смех над бешеной судьбою,
Мой тайный плач ты внукам передай...

Думка про нездійсненне призначення стає тепер одним з лейтмотивів його творчості; він відчутний і в «Письмах из Болгарии» (1833), і в віршах, які його брат і біограф О. Г. Тепляков прямо включав в свій нарис його життєвого шляху:

О други! крылья соколины
Душа б расправила моя,
Когда бы ранние кручины
Из урны бешеной судьбины
Не проливались на меня...

Лейтмотив цей виражав більше, ніж історію однієї невдалої долі. Голосом Теплякова говорило ціле покоління, що застало кінець декабризму і захоплене епохою лихоліття [7, с. 192–212.].

Перед відплиттям до Болгарії В. Г. Тепляков, який ніколи раніше не цікавився археологією (в чому він відкрито пізніше зізнається), відвідав Бларамберга і отримав від нього відповідні інструкції. В. Г. Тепляков вирушає в дорогу без книг і без будь-якої підготовки, забезпечений вкрай обмеженим утриманням — в канцелярії йому було видано 1000 рублів. 29 бе-

резня 1829 р. В. Г. Тепляков прибув в фортецю Варну для придбання античних пам'яток. З опублікованих після повернення «Писем» і «Отчета» видно, як поступово розгубленість перед незвичайним завданням змінюється захопленістю. В одному з листів до брата Олексія В. Г. Тепляков повідомляє: «...начальству Новоросійського краю завгодно було доручити мені огляд деяких місць, зайнятих нашими військами на правому боці Дунаю. Мета цього доручення є розвідки про різні пам'ятки старовини, які ховаються між руїнами Мезії і класичної Фракії. Ви здивуетесь, що, будучи безумовно настільки далеким точних і ґрунтовних відомостей про країни, в яких майже кожен крок освячено якою-небудь славною історичною подією, я прийняв на себе, обов'язок настільки важке доручення, що дуже мало схоже на рід моїх занять ...». Але вже скоро не без гумору зізнається, що в Варні «підступна спокусниця Археологія довго утримувала мене міцно-міцно у своїх заперошених обіймах».

Вже після тижня пошуків В. Г. Тепляков знаходить 9 шматків мармуру, які місцеві жителі використовували як будівельний матеріал, і відправляє їх в Одесу. Він висловлює надію, що відкриті ним старожитності слугуватимуть джерелом наукових розвідок спеціалістів. У завдання В. Г. Теплякова входило також придбання античних монет. Ним було зібрано 89 медалей золотих, срібних і бронзових, з яких більше 50 — давньогрецькі, а також римські і візантійські.

За три з половиною місяці перебування на болгарській землі було придбано і доставлено в Одесу 36 шматків давнього мармуру з написами і барельєфами, невеликі статуї — бронзовий амур і мармуровий жіночий бюст, придбаний в Анхіало; величезний Анхіальський саркофаг.

Результатом поїздки Теплякова в Болгарію були не тільки знайдені ним античні пам'ятки, що поповнили зібрання музею. Давня земля Болгарії надихнула Теплякова-поета — ним були написані десять «Фракийських елегій», високо оцінених О. С. Пушкіним: «...головні переваги «фракійських елегій»: блиск і енергія; головні недоліки: пихатість і одноманітність», «якби пан Тепляков нічого іншого не написав, крім елегії «Одиночество» і станси «Любовь и Ненависть», то й тут зайняв би він почесне місце між нашими поетами» [8]. А його

«Письма» — справжній літературний шедевр. В першому ж з них В. Г. Тепляков описує спочатку свою подорож і прибуття в Варну, слідом описує стан археологічних пам'яток, їх знищення [9, с. 17–23; 10, с. 3, 89].

В своїх листах В. Г. Тепляков так описує свою подорож: «Перший мій тиждень в Варні проходив в даремному огляді руїн, якими загромаджена вся фортеця. Невігластво жителів, але здебільшого прибульців, що оселилися вже в Руській Варні, позбавляло мене всякої надії встигнути в моїх розшуках, лише час міг призвести до яких-небудь відкриттів, а тому, походжаючи з ранку до вечора по фортеці, відкрив я нарешті один за іншим 9 шматків давнього мармуру, які тоді ж відправив в Одесу. Але покупка медалей представляла труднощі майже нездоланні. Випробовуючи для придбання їх тисячі різних засобів, я звернувся, нарешті, в цьому випадку до Митрополита Грецького і Вірменського; але всі зібрані від них відомості полягали в тому тільки, що європейські вчені, що відвідують з давніх пір країну цю, вивезли з неї, ймовірно, всі визначні пам'ятки. Пізніше я дізнався, що з самого підкорення Варни кращі медалі придбані нашими військовими начальниками, що приклад цей став поштовхом для безлічі наслідувачів, і що тепер варненський гарнізон може хвалитися цілими досягненнями армійських антикварів. Ось причина неймовірної дорожнечі медалей: десять, двадцять, іноді сто і навіть до двохсот карбованців сріблом здаються жителям самою слушною ціною за всяку стару монету. Забавно бачити, як іноді повновагий Павловський гріш або дві пари Князя Потьомкіна пропонуються разом з медаллю древньої Одеси за кілька сот левів. Понад те, не тільки самі мешканці, але навіть приїжджі купці пустилися в ці нумізматичні спекуляції.

Незважаючи на всі ці труднощі, встиг я купити близько 20 монет бронзових і срібних, з яких деякі мені здаються дорогоцінними. Особливої уваги гідне те, що майже всі з них, ті, що я бачив у Варні (не кажучи про монети Східної Імперії і медалі римські) належать саме тим грецьким містам, яких існування передбачається в нинішній Болгарії; більша ж частина цих давніх медалей зберігає ім'я жителів стародавньої Одеси, (ΟΔΗΣΙΩΝ), що разом з авторитетом відкритих мною барельєфів і написів перетворює, здається, в явну аксіому, думку досі

гіпотетичну про існування стародавньої Одеси на місці нинішньої Варни» [11, с. 3–5.].

Віктор Григорович Тепляков, пов'язаний з археологією лише випадково, не змарнував власного життя, як сам вважав, він зробив цінний внесок в розвиток археологічної науки Одеси. Його внесок істотний і повинен бути оцінений по достоїнству.

Джерела та література

1. Булатович С. А. К истории формирования фондов Одесского археологического музея: В. Г. Тепляков // Записки исторического факультета. — Одесса: ОДУ, 1997. — Вып. 5. — С. 17–23.
2. Формозов А. А. Пушкин и древности: Наблюдения археолога. — М.: Языки русской литературы, 2000. — 144 с.
3. Булатович С. А. Вказ. праця.
4. Вацуру В. Э. К биографии В. Г. Теплякова // Пушкин. Исследования и материалы. — Л.: Наука, 1983. — Т. XI. — С. 192–212.
5. Энгельгардт М. А. Чарльз Лайель. Его жизнь и научная деятельность // <http://lib.rus.ec/b/168951/read>; Лебедев Г. С. История отечественной археологии (1700–1917 гг.). — СПб.: Изд. СПбУ, 1992. — 464 с.
6. Формозов А. А. Вказ. праця; Лебедев Г. С. Вказ. праця.
7. Вацуру В. Э. Вказ. праця. — С. 192–212.
8. Пушкин А. С. Фракийские элегии: Стихотворения Виктора Теплякова // Современник. — 1836. — Кн. III // <http://pushkin.niv.ru/pushkin/text/articles/article-094.htm>
9. Булатович С. А. Вказ. праця.
10. Тепляков В. Г. Письма из Болгарии (Писаны во время кампании 1829 г.). — М.: Тип. Августа Семена, 1833. — 210 с.
11. Тепляков В. Отчеты о разных памятниках древности, открытых и приобретенных в некоторых местах Болгарии и Румилии. — Одесса: Одесская городская типография, 1829. — 15 с.

Анотації

Ахмид С. С. Вклад В. Г. Теплякова в развитие археологической науки Одессы.

Данная статья посвящена поэту и собирателю античных древностей Виктору Григорьевичу Теплякову, усилиями которого фонды Одесского археологического музея пополнились чудесными античными экспонатами. В 1829 г. его командировали в Болгарию, результатами этой поездки стали «Письма из Болгарии», в них были описаны некоторые археологические находки и сделан ряд выводов, в дальнейшем подтвержденных наукой.

Ahmid S. S. The contribution of V. G. Teplyakov to the development of archeology in Odessa.

This article is devoted to a poet and collector of ancient antiquities Victor Grigorevich Teplyakov, due to whom the funds of the Odessa archaeological museum were filled up by wonderful ancient exhibits. In 1829 he was sent on an assignment to Bulgaria. Results of this journey were described in his «Letters from Bulgaria», in which some archaeological finds were described and some conclusions further confirmed by science were made.

С. П. Маслюченко

**ПОСТАТЬ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО
В ІСТОРІОГРАФІЇ**

Ключові слова: С. А. Подолинський, історіографія, ідеологія, постать, історичне дослідження.

Ключевые слова: С. А. Подолинский, историография, идеология, фигура, историческое исследование.

Key words: S. A. Podolinsky, historiography, ideology, figure, historical research.

Вивчення будь-якої історичної проблематики неможливе без комплексного уявлення про досягнення попередників у цій справі. Історіографія багато в чому визначає проблематику та актуалізує працю історика. Сучасна історіографія дедалі більше уваги приділяє вивченню життя окремої людини. Питання залюднення історії в умовах становлення української історичної науки є актуальним явищем. Особливу увагу в процесі залюднення українські дослідники звертають на діячів інтелектуальної праці, активних громадських, політичних постатей. Серед таких постатей увагу істориків привернув Сергій Андрійович Подолинський — активний діяч громадського життя другої половини ХІХ ст., вчений, лікар, засновник кількох наукових напрямів.

Історична література, присвячена Сергію Подолинському, в тому числі його ідеології та діяльності, відзначається різноманітністю та багатоплановістю з погляду на методологічні засади її творення. Ідеологічні орієнтири авторів праць про Сергія Подолинського охоплюють ледь не всі найпопулярніші ідеологеми. Однак, автори в основному порушували лише низку проблем у